

NA STEPENIŠTU

polako
sa sigurnošću sam polako napredovao
stepeñistem
na šiljatu visoku stenu
grci zaista znaju za radost prouzrokovana
odvajanjem od dolina
pa i ne tako davno s konopcem preko
koturače
kaludere su dizali i spuštali dok
sad gomila turista
vijuga se

stajala si naspram stola
u obaveznoj suknji koja pokriva i članke
ispod stakla pergamenti stari nekoliko hiljada godina
i kada si me ugledala
skoro da sam te oslovio
nekim nepoznatim jezikom
sam da ispružim ruke i
kao da sam te dotakao
s drhtajem i toplinom onih koji
su došli gore iz doline
i onda bi tebi sve ispričao
na kraju
zaista sve
sam tebi bi objasnio moje puteve
trenutak tajne moje propasti
ovde
u belo obojenim odajama samoča i krutost kaludera
a važnost toga je
da to tada nisam učinio
samo sad osećam
kad silazim sve niže
i niže

SVEČANOST U JEDNOJ BAŠTI ST. CLOUDU

sad kad svanulo je
i svečanost se završava u St. Gloudu
na šljunku šetalista zablistaše zraci
a ja pijući teška francuska vina
obratih se društvu
prekidač
da
prekidač su najvažniji
ako čovek tačno zna gde se oni nalaze u stanu
već se i oseća kao kod kuće
a pored toga
valja i poznavati
nedeljni program radija
treba podvući značaj emitovanja
dakle prekidač i program radija
naglašavao sam
i oni su mi davali za pravo

onda bi nastavio
jer bio sam u 1913.
na otvaranju Théâtre des Champs-Elysées

čuo sam
kako peva
Grisi
Mario
Lablach i
Tamburini
na pozornici Théâtres des Italiens
i bio sam malo kasnije
1936.
u Buenos Airesu
kada za Kraljicu Proleća
na sastanku Sporskog Kluba
izabraše zaista čarobnu Nellidu Fernandez
a bio sam i na ulazu u grčko selo
u okomitoj sunčevoj senci
koračali su robovi s teškom krčazima

a nešto kasnije u državama
za vreme osnivanja prvih džez orkestara
u velikom šeširu

i zato kažem
kad se već bojimo da će se i naši snovi obistiniti
prekidač i
nedeljni radio-program

u međuvremenu sam posmatrao lice
dirigenta kad neprimetno prebrojava
zaostale liste kota
i spoznao sam
čvrstinu odluke donešene u bezizglednim
jutarnjim časovima
kad
postanu nevažećim

U radosti i u bolu, u dobitku i gubitku,
u pobedi i porazu jednak budi, ravnodušan!
(Bhagavad — Gitā, reči Bhagavade iz
indijskog epa Mahabharata, stih 38)

Osnovni problem u razmatranju Pavzeovog egzistencijalnog stava prema životu je u kompleksnosti njegove kontradiktione ličnosti, iskompleksiranosti njegovog bića, unutrašnjeg sukoba, nedovoljno čvrstog duha, odnosno prejake senzibilnosti, sklonosti ka mitologiziranju prošlosti, naročito detinjstva, kao i razočarenja koja su ga pratila tokom celog života.

Paveze je život vrednovao prema vlastitom iskustvu. Zbog toga je bio pesimista i zato ga je završio u trenutku kada je došao na stanovište da je živeti apsurd. No, s izvesne tačke gledišta, on je izapsurda, kroz apsurdan čin, presao u drugi apsurd. Samoubistvo koje je izvršio je, uostalom, suvišan čin. Kako bi to rekao Antoan Ročanter, glavna ličnost Sartrove *Mučnine*: »Ja sam nejasno mislio na to da ukinem sebe, da bih uništio barem jedan od tih suvišnih opstanaka. Ali bi moja smrt bila suvišna. Suvišna moja lešina, moja krv na ovim piljećima, medu ovim biljkama, u dnu ovog nasmiješenog vrtića.« (Ž. P. Sartr, *Mučnina*, Zagreb 1952, str. 146). Međutim, Pavze je jedini izlaz iz svoje mučne situacije vido u samoubistvu. Ono je za njega predstavljalo najviši akt u životu čoveka, najviši mogući domaći slobodnog izbora.

Paveze je celog svog života težio da nađe opravdanje za svoje postojanje, da nađe afirmaciju sebe, jer, kako sam kaže u svom dnevniku *Umešnost življenja*: »Veliki zadatak života je opravdati se« (str. 274).

Neko će možda reći kako je čudno da je opravdanje za sebe tražio čovek koji je učinio mnogo u novijoj italijanskoj književnosti i stekao literarnu slavu koja je mogla da predstavlja životnu vrednost što bi ga makar prividno opravdala. Međutim, u svom unutrašnjem životu Pavze je bio vrlo nesrećan i labilan. Neprekidno je sumnjavao u sebe. Ta sumnja je bila naročito potkrepljivana neuspjesima na sentimentalnom planu.

Jedan od njegovih najtežih problema bio je osećaj koji ga je pratio od najranijih dana: usamljenost. Usamljenost je postala mit kome je težio, kome se njegovo biće predavalо u potpunosti, bez obzira koliko ga to stanje mučilo. Pavze je bolovao od onoga što bi se moglo nazvati neizlečivo mitskom samooticom.

Obična samoča je samoča bića u stvarnosti oko njega. To je prolažni nesporazum koji biće može, uz uloženi napor, da odstrani. Takkav osećaj samoče dolazi izvan i rešava se u odnosu biće — stvarnosti. Takkva samoča nije nerešiv problem. To je stanje u kome se svaki nademo tokom života u kraćim ili dužim periodima. Međutim, neizlečiva mitska samoča je osećaj nepotvrdenosti i nemanja dodira sa stvarnošću, a proizilazi iz osećaja beznačajnosti u odnosu na stvarnost, u odnosu na univerzum, odnosno, ona je posledica nemogućnosti da se kroz afirmaciju ima osećaj postojanja. To je naša nemogućnost identifikacije sa stvarnim: »Stvarnost sveta ne postaje celina s kojom bi se čovek mogao identifikovati i na taj način postati istinski stvaran.« (K. Jaspers, *Filosofija egzistencije*, Prosveta, Beograd 1967, str. 95).

Covekova istorija neće nikada dospeti do nekog konačnog stanjia, do apsoluta kome teži, do nekog cilja. Sve je uslovljeno trenutkom u kome se on pojavljuje. Tako mi možemo samo da dodirnemo stvarnost, a nikočko da je obuhvatimo, jer ona nikad ne postaje celina. Čovek se oseća izgubljenim, jer uvek teži ka nečemu za što oseća da prerasta njegove granične mogućnosti. Osećaj graničnih mogućnosti se saznaće u trenutku izbora, jer se tada uvidaju i granice tog izbora. Dakle, čovek saznaće da postoji nešto što prerasta njegovu konačnu egzistenciju, nešto što je večno i trajno. Svoćen sa svojom nemoci i suvišnosću, čovek ima osećaj neizlečive mitske

usamljenosti. Paveze je dospeo do tog stupnja usamljenosti posle svih razočarenja koja su ga pratiла. Niko nije više mogao da ga vratи. Inferioran, po sopstvenom osećaju, u odnosu na ljude oko sebe, odbačen od svih žena koje je voleo, suočen sa svojim postojanjem koje nikako ne uspeva da ukloni u realni svet, on ulikda — na osnovu svoje esencije — svoju egzistenciju. Tu se javlja i jedan životni paradox: egzistencija je omogućila postanak esencije, jer je pre nje, a esencija ulikda egzistenciju i sebe samu, smatrajući i jedno i drugo beskorisnim. Misli o uzaludnosti svega su česte u Pavezea:

»Nema stvari koja je tako gorka kao svitanje dana u kome se ništa neće dogoditi. Nema stvari koja je tako gorka kao beskorisnot...»

.... Sporost časa je nemilosrdna za onoga ko ništa ne

Vredi li truda da se sunce diže iz mora i počne dugi dan? Sutra će se vratiti mlaka zora s prozirom svetlošću i biće kao juče i nikada očekuje.

se ništa neće dogoditi.«

(Iz zbirke *Raditi zamara*)

Paveze nikako ne uspeva da reši protivrečnost koja postoji između njega kao bića z a sebe i sveta koji postoji po sebi. Pokušava da to reši u ljubavi. Smatra da je ljubav velika afirmacija kojom se može postići da se bude, iako i sam tvrdi u svom dnevniku *Umeštost življenja*. Međutim, priroda ga fizički nije bogato obdarila, a duhom bojažljivim, iskompleksiran i nesiguran u sebe, izgubio je atributе koji bi mu pomogli da trajno veže za sebe ženu kakvu je voleo, čemu je, inače, stalno težio. Isuviše slab da se bori, pada iz razočarenja u razočarenje. Najveći udarac mu je zadala izvesna žena koju David Lajolo u svojoj knjizi o Pavezeu (*Besmisleni porok*) naziva »žena promuklog glasa«. To je udarac od koga se više nikada neće oporaviti. I ne bismo se složili da je, kako to tvrde neki autori, mogla da ga spase američka glumica Constance Dawling u koju se zaljubio pred kraj života. Možda bi ga odvratila od samoubistva, ali nikako ne bi uništila »besmisleni porok« koji ga je proguranao. S druge strane, ona je upotpunila njegovo ubedljenje o sopstvenoj inferiornosti u stvarnosti koja ga okružuje. Žena »promuklog glasa« je imala jedan od presudnih uticaja na formiranje njegovih stihova o životu. To je bilo strahovito sentimentalno i fizičko iskustvo, kako potvrđuje i David Lajolo koji ga je, inače, i lično poznavao. Nikada je nije prežalio, pa to i otkriva u stihovima koji su objavljeni posle njegove smrti u zbirici *Zemlja i smrt*.

»Uvek dolaziš s mora i imaš promukao glas...»

Svakl put oživljavaš
kao stara i divljia stvar,
koju je srce već znalo...«

Pridev »promukao« Paveze upotrebljava s posebnim prizvukom. Osećaj tuge i bola prepliće se s neizbežnim pitanjem: zašto? To »zašto« ga baca u očaj. Pesma koja najbolje iskazuje njegova osećanja i koja nam svedoči o tome koliko je bio sam bez nje, a još više koliko ga je usamljivala misao da se prošlost neće vratiti, nosi naslov *Glas*.

»Svakog dana, ponovo se zatvara tišina usamljene sobe u laikom šumu svakog pokreta, kao vazduh. Svakog dana se otvara mali prozor, nepokretan u

vazduhu koji čuti. Glas sladak i promukao ne враћа se u svežu tišinu.«

Svaki pokret uznenirava mir ondašnji. Kad bi zazvonio glas, vratio bi se bol. Vratili bi se pokreti u začuđeni vazduh i reči u iščezli glas.
Kad bi zazvonio glas i kratki drhtaj tišine koja traje, postao bi bol.
Vratili bi se pokreti uzaludnog bola Udarajući o stvari u rombu vremena. Ali glas se ne враћa i stani šapat ne stvara bore na sećanju. Mirna svetlost treperi svežim drhtajem, zauvek, promukla i zamrla, tišina čuti u sećanju na ono vreme.«

(Iz zbirke *Raditi zamara*).

Taj promukli glas ima u Pavezeovom pišanju onu snagu koja je njemu nedostajala, onu nadu za kojom je čeznuo i za koju je znao da je ništa. Taj glas mu je davao osećaj da postoji, činiti stvarnost zaista stvarnom, davao mu smisao života. Kasnije, kada se vratio iz progonstva zbog političke delatnosti, kao protivnik fašističkog režima, i kada se, baš na dan njegovog povratka, voljena žena udala za drugoga, za njega se sve srušilo. Taj glas ga je počeo progomiti, postao je mora. To je bila rana koja nikada neće zarasti i koja je, pri čestim kasnijim susretima s tom ženom, uvek ponovo krvarila.

Pošto su oboje živeli u Torinu, ona ga je s vremenom na vreme zvala telefonom i taba bi pakaо počinjao iznovu. U to vreme počinje i Pavezeova surevnijost prema ženama. U njegovom stanju često čemo naći na sudove o ženama punе žuči, u kojima se, s jedne strane, ogleda sav Pavezov jed prema njima i, s druge strane, želja za s v o j o m ženom i sopstvenim domom koji nikada nije imao. Po tome je naročito karakterističan njegov dnevnik. On shvata jednu istinu, koja je, na žalost, zaista istina, da se obično dobija ono što se ne želi isuviše. I zato je Pavezeov san da žima dom, ženu i decu, ostao neostvaren. Koliko je to želeo ilustruju i ove reči iz dnevnika: »Sve ćeš imati u životu osim žene koja te zove s v o j i m čovekom, a do sada je sav tvoj život bio baziran na toj nadisi (str. 86).

U ljubavi Paveze pokušava da sruši zid koji deli ja od ti i tako proizilazi da ljubav za njega nije sentimentalna doživljaj, već egzistencijalna tema, jedan od osnovnih problema života. On ne uspeva da reši taj problem i dolazi na ovu misao gde se počakuje sva tragika odnosa koji je za njega bio nerešiv: »Ako si ti Ti, ja sam Ja — što znači da ne znam šta bih s tim« (*Umeštost življenja*, str. 297).

Posle takvih iskustava on se povlači u svoju mitsku usamljenost, osvetu prema ženama, u razmišljanja o besmislu svega, govori s gorčinom i prezirom o stvarima koje u stvari želi. Provodi večeri sam, razočaran: »Ponovo si sam, uveče, u malom, biokopu sedeći u ugлу, pušči i uživajući u životu i kraju dana« (*Umeštost življenja*, str. 294) i pada u očaj: »Znaš da si sam? Znaš da te napušta zbog toga? Vredi li čemu govoriti? Vredi li reći to? Video si, ne služi ničemu) isto, str. 289).

Nemoguća je komunikacija s drugim bićima, jer smo svi egoisti i mislimo samo na sebe, polazeći u svemu samo od sebe. Dijalog je nemoguć i samo samoubistvom se može dostići apsolutno, jer je samoubistvo trenutak najvišeg izbora.

»Čudiš se kad drugi prolaze kraj tebe i ne znaju, kad ti prolaziš kraj drugih i ne znaš, ne interesuje te šta ih muči, šta je njihova rak-rana?« (*Umeštost življenja*, 17. avgusta 1950) kaže Paveze. To ga dovodi u očaj. S jedne strane jer je i sam takav, isuviše zaokupljen sobom da bi imao vreme da shvata druge, a s druge što dru-

gi imaju isti takav odnos prema njemu, a on je htio nekoga ko će ga želeti i opravdati.

Paveze nikako ne može da razreši antinomije života i svoje sopstvene protivrečnosti. Želi da ima, a da ne bude posedovan. Traži vrednost u životu za koju bi se vezao i smatra da je ona u tome da se živi za nekoga ili nešto, ali sam ne želi da se veže ni za koga i ni za šta. Kaže da je samo goli život ono što vredi, a sam nije zadovoljan golim činom postojanja i traži i osećaj da tu ima nečega što je mnogo više od golog postojanja. Na primer, u romanu *Kuća na bregu*, glavni junak Koraldo kaže: »Misao da joj budem privržen, da joj dugujem nešto, na primer svoje vreme, uvek mi je teško padala« (str. 148). Zatim: »Samo život, goli život, vredi« (isto str. 152). »Sećao sam se onoga što mi je rekao jednom, da život ima vrednost samo ako se živi za nešto ili za nekoga« (isto str. 176).

U svom ogorčenju prema ženama, kroz reči Lubranija u romanu *Drug* kaže: »Žene materam da se svuku da bih znao ko su. Sve se one svača. Ne misle mnogo o tome. Žena koja zna što vredi svači se. Dakle, akt ljubavi, koji za njega znači veliku afirmaciju, svodi sada na običan fizički doživljaj. U nemogućnosti da prodre u svet druge, polušava da tu nemoć prevaziđe telesnim kontaktom i često govori kako je »stisak tela« jedino što u odnosu sa ženama vredi. To podseća na glavnog junaka Moravijine *Dosade* Dina, koji kroz telesni odnos pokušava da izade iz svoje otuđnosti i samocje, ali ne uspeva. Uspeva onog trenutka kad uspostavlja i duhovni kontakt, tj. kad se zaljubljuje i kad gubi onu u koju je zaljubljen.

Jedan od Pavezeovih problema je bio i nemogućnost realnog kontakta sa stvarnošću u neka nam još jednom bude dopuštena izvornost izraza). To je vrlo težak problem koga mnogi nisu ni svesni, pogotovo oni čija se svest svodi na instiktivno poimanje stvarnosti.

Ž. P. Sartr kaže: »Znati, to je znati da se zna.« (Bitak i ništavilo, Pariz 1957, str. 18).

Čovek živi, stvari teku svojim tokom, ali sve to nekako mijmo njega, kao da se radi o nekom drugom. Treba sagledati celokupnu stvarnost, što je nemoguće. Ona je za nas saznanljiva samo — kako kaže Jaspers — »u prelazu«. Apsolutna stvarnost je za nas nedostizna. Duh teži ka transcedenciji, ka biću koje se dostiže s onu stranu svesti, a može se dostići samo u simboličima i Šiframu, to je biće o kome se ništa ne može reći. Dakle, realni kontakt sa stvarnošću se može postići samo na trenutku (pa i u tom slučaju kontakt je određenog karaktera). To je trenutak u kome se naše biće polstoveću sa stvarnošću, trenutak u kome ga stvarnost prožima, kada ono oseća da pripada svetu oko sebe, kada naša svest obuhvata stvarnost, kada je ta stvarnost u nama. To je trenutak u kome mi jednostavno jesmo. U *Mučnini* Sartr kaže, kroz misli glavnog junaka koji posmatra jedan korjen stabla: »Ja sam bio u korijen korstena. Ili bolje, ja sam čitav bio svijest u njegovom opstanku« Zagreb 1952, str. 149). Paveze nikako nije mogao da postigne taj trenutak. Uvek se osećao po strani od svega, inferiornim i slabim da se bori. Osećao se beskorisnim i samim tim suvišnim. Taj osećaj dostiže vrhunac pred kraj života, kada u dnevniku kaže: »Nemam ništa više da želim na ovoj zemlji.«

Pokušava da uspostavi komunikaciju sa spoljnjim svetom, ali ne uspeva. Tako za čin samoubistva nalazi jedno od opravdanja u nemogućnosti komunikacije, tj. u nemogućnosti posedovanja ljubavi. Naime, u ljubavi se želi da drugi bdi nad našom egzistencijom, nastojeći da ja postojim samim tim što postoji moj partner i da mi on da opravdavanje za moju egzistenciju. Međutim, dolazi se u situaciju da se pada u konflikt, jer je ta situacija kontradiktorna. Zaljub-

ljeni želi da vidi t i svoga partnera, izgubljeno u sopstvenom ja. Ali, onog trenutka kad bi bilo ostvareno, on bi izgubio onoga koga voli i ponovo bi se našao u sopstvenoj samoći. Tako su egzistencije zaljubljenih u konfliktu. Onom konfliktu u koji pada Paveze. Kako voleti, a ne biti posedovan? Ljubav je igra u kojoj je pitanje ko će koga nadmudriti: »Nikad ti se nikko neće prepustiti, ako tu ne viđe svoju računicu« (*Umeštost življenja*, str. 39).

Misao o samoubistvu ga sve više programi. Samoubistvo je za njega najviši egzistencijalni akt izbora: »Hteti ubiti se je željeti da sopstvena smrt ima značenje, da budu vrhunski izbor, svojstven čin« (isto str. 87).

Paveze često postavlja pitanje slobodnih izbora. Međutim, on tu naročito podrazumeva slobodu finalnog izbora koji je predstavljen samoubistvom. Dakle, to u suštini nije isto shvatanje slobodnog izbora koje se nalazi kod mnogih filosofa, naročito onih koji zastupaju egzistencijalnu teoriju. Bilo bi pogrešno poistovetiti Pavezeovu shvatnju slobodnog izbora sa shvatanjem Sartra, na primer. Sartr smatra da je čovek, jednom bačen u svet, osuđen na slobodu. On je sam i bez opravdanja. Osuđen je na slobodu, jer se nije sam stvorio, a s druge strane sloboden, jer je odgovoran za ono što čini. Dakle, čovek ne može naći u stvarnosti neki znak (mitološke znake koje je tražio Paveze u mitu) kako da se ponaša, već je on taj koji tumači znak i daje mu vrednost. Onu vrednost koju hoće. Tako je čovek napušten u svetu i nema se na šta osloniti. Zato sve čini sâm i sâm je zato odgovoran. Međutim, birajući za sebe, čovek bira i za druge. Paveze o tome nije vodio računa.

Birajući smrt, zanemario je da time čini još besmisleniji izbor nego ostajući da živi i da čini suvišan izbor, jer mu je smrt ionako neizbežna. Izabroa je lošiju mogućnost. Ne shvata ni to da izabrat će smrt nije najviši slobodni izbor, pošto je to jedina od svih mogućnosti u životu čoveka koja će se svakako ispuniti. Dakle, tvari Hajdeger, smrt je samo jedna od mogućnosti, ali, među svim mogućnostima koje čovek može da bira u izboru svojih projekata, ona je jedina koja se neminovno stvara. Prema tome, smrt je jedina mogućnost koja se bez obzira na izbor ostvaruje i zato ima dominantan položaj u projektovanju našeg života. Svi delujemo pod vidom te neizbežne mogućnosti. Iz toga proizilazi da je moguća i nemogućnost egzistencije. Međutim, to ne opravdava Pavezeov izbor, jer ako je moguće ne egzistirati, to ne znači da takav izbor ima nekog većeg smisla od produžetka egzistencije do njenog prirodnog kraja. Izbor koji je učinio Paveze je, jednostavno, surišan. Nemoguće je izbor većite ljudske egzistencije. Zbog toga je verovatnija pretpostavka da je smrt bila, za Pavezea, bekstvo iz stvarnosti u kojoj se on nije dobro smazao, a u svom intimirnom svetu, u mislima, u svojim mitovima takođe ni je našao čvrst oslonac, opravdanje za svoje postojanje. I tako se u ovom slučaju potvrdila ona Jaspersova misao da je savremeniji čovek izgubljen u egzistenciji mase i da je tako egzistencija pojedinca u pitanju. Drugim rečima, to je izvor samoće, otuđenja i drugih problema savremenog čoveka, koji prouzrokuje teške posledice.

Paveze je bio žrtva većnog sukoba bića po sebi s bicem za sebe. Stvari po sebi dobijaju za nas onaj izgled koji im naše subjektivno mišljenje daje i zato je moguće različito vrednovanje iste stvari. Čovek nije u stanju da pređe granice svoje subjektivnosti. Taj jaz između pojmove po sebi i pojmove za sebe je nepremostiv i čovek kao pojam za sebe je u stalnom sukobu sa stvarnošću kao pojmom po sebi. Stvar po sebi nikada ne može biti i stvar za sebe, jer zadobijanjem subjektivnosti, odnosno svesti o sebi, gubi postojanje po sebi i počinje da postoji samo za sebe.

S druge strane, čovek teži da dostigne stanje (ta težnja je izražena i u želji za realnim kontaktom sa stvarnošću) za sebe — po sebi, što mu je nemoguće. A po Sartrovom tvrdjenju: »ljudska realnost je želja da se bude po sebi... u svojstvu za sebe« (Bitak i nišavilo, Pariz 1957, str. 652–653).

Paveze je shvatio da je sve u stvari borba suprotnosti, da stvari imaju izgled koje im dajemo i da se sve što je za nas važno dešava u nama, jer se spoljni odnosi, nama dostupni, reflektuju u našoj svesti (koja stvara sopstveni odnos prema njima). Tu borbu on najbolje oseća u svojim unutrašnjim sukobima, u ljubavi i u fizičkim odnosima. Zašto opet spominjemo odnose u ljubavi? Zato što Paveze smatra da se borba za život najbolje vidi u ljubavi, posebno u seksualnom odnosu. On kaže: »Da je život borba za život, najbolje se vidi u seksualnim odnosima žena i ljudi, gde je (...) uprkos svemu, nepovredivo pravilo da se obdija drugi, ako ne pruži traženo i oslobođajuće zadovoljstvo« (*Umeštost življenja*, str. 66).

Videli smo, iz dosadašnjeg izlaganja, da je, Paveze imao veliku želju da uspostavi jednostavni i direktni kontakt s realnošću. Njegova nemoć da uspe ne može više da nalazi druge puteve osim onih koji vode u mitološke predstave. Tako se i rodilo delo koje je on voleo najviše od svega što je napisao — *Dijalozi s Leukom*. Paveze oživljava sva mesta iz svog detinjstva i sve događaje svoga života kao mesta i događaje mitskog karaktera. Treba napomenuti da pejzaž njegove mitologije nije ništa drugo do pejzaža njegovog detinjstva. Ova knjiga predstavlja njegovo povlačenje u sebe sa moga.

»Sve radi čovek, u životu. Sve veruje. Dok živi. Veruje čak da njegova krv teče ponekad u venama drugoga. Ili da se može biti bez onoga što je bilo. Veruje da će uništiti sudbinu pijanstvom. Sve to znam i sve to nije ništa« — kaže Orfej u *Dijalozima s Leukom*. Dakle, ako je sve ništa, onda je život absurd. Opet se dolazi do komplikacija. Kako kaže Alber Kami: »Apsurd, posmatran kao životno pravilo, kontradiktoran je« (A. Kami, *Revoltirani čovek*, Gallimard, 1951, str. 20). Ili: »Da bi život bio absurdan, svest treba da bude živac« (isto str. 17).

Paveze ne može da pobegne od misli o besmislu i ništavili svoga postojanja. Ona ga progoni i odvodi u mitsku samoću.

Takođe u *Dijalozima s Leukom* Ahil kaže: »Doći će dan kada ćemo biti leševi. Ova rečenica kao da je bila mato verovatno najbolje pesme koju je Paveze napisao — Doći će smrt... koju ovde navodimo u celine:

»Doći će smrt i imaće tvoje oči — ova smrt što nas prati od jutra, do večeri, besana,

ili besmisleni porok. Tvoje oči biće uzaludna reč, bezglasni krik, tišina.

Tako ih vidiš svakog jutra dok nad sobom se saginješ u ogledalu. O draga nado, u taj čas znaćemo i mi da si život i da ništa nisi.

Za sve smrt ima vremena.

Doći će smrt i imaće tvoje oči.

Biće kao da je prestao porok, kao da vidiš kalko u ogledalu

izrana jedan mrtvi lik, kao da čuješ nepokretne usne.

Sići ćemo u vrtlog nemi.«

Misao o smrti kao vidu neizbežne mogućnosti, pod kojim se sve ostalo događa, ovde je evidentna. Mi možemo da radimo sve što hoćemo, »da venujemo da naša krv teče venama drugoga«, »da se napijamo« da bismo pobegli od stvarnosti, ali, bez obzira na naše postupke, kraj je za sve isti i »doći će dan kada ćemo biti leševi«, jer, »za sve smrt ima isti pogled«. I videćemo da je sve što smo radili tokom života bilo

besmisleno. Videćemo da je sva nuda bila uzaludna. Shvatićemo svoj »besmisleni potrok« i »sići ćemo u vrtlog nemi«.

Paveze je uspevao da proveđe periode psihičke ravnoteže samo kada mu je polazilo za rukom da uspostavi odnos između svoje snažne izražene subjektivnosti i spoljnog sveta. Gubitak te ravnoteže je dolazio uvek kao posledica pokušaja da apsolutno stavi u vezu sa čovekom, da ga dostigne, i tada se nadoa da će u mihu naći opravdavanje svog suprotstavljanja životu i ignorisanja njegove vrednosti. Tako je i samoubistvo proizšlo iz težnje da se potpuno vrati u sebe samoga, da na neki način postigne stanje po sebi. Da bi u tome uspeo morao je da se uništi kao biće za sebe.

Paveze je od ranih dana detinjstva stvarao svoju sliku o svetu. Bila je to predstava sveta koji je on želeo. To je bila slika iluzija, želja, mitova. Međutim, slika željenog sveta i realni svet su bili daleko jedan od drugoga. Sukob ta dva sveta stvara rascep u Pavezeu i on duboko pati. Ne uspeva da se prilagodi i povlači se u sebe, uživajući u samoci koja se kao tema povlači u svim njegovim delima. U tome vidi herojsko delo i zapisuje u dnevnik 15. oktobra 1940: »Jedino herojsko pravilo: biti sami, sami, sami. Kad budeš proveo jedan dan, a da ne prepostaviš i ne ukažeš ni jednim svojim gestom mišiju prisutnost drugih, moći ćeš da nazoveš sebe herojom« (str. 195).

Samoća je bila utočište u kome je nalažio samoga sebe, jer je bio jedina osoba koja je mogla da shvati Cesarea Pavezea:

»Niye važna noć. Kvadrat neba mi šapucemo o svim šumovima i sićušna zvezda se gubi u praznom, daleko od zemlje, od kuća, različita. Niye dovoljna sama sebi, i želi mnogo drugarica. Ovde u mraku, samo, moje telo je mirno i oseća se kao gospodar.«

(Iz zbirke *Raditi zamara*).

U ovim stihovima iz pesme *Manija za samoćom* dobro se vidi šta je samoća značila za Pavezea.

Duboki osećaj samoće do koga ga je, poređ ostalog, dovelo i neuspevanje ostvarenog kontakta sa ženama, kao plod doneo je pesmu *Preci*, čiji deo navodimo kao ilustraciju njegovog stava prema ženama:

»Žene se ne računaju u porodici. Hoću da kažem, žene u nas sede u kući i rađaju nas i nikada ništa ne kažu i ne računaju se u ništa i ne sećamo ih se. Svakla žena nam ulije u krv nešto novo, ali sve se uništavaju na poslu i mi, obnovljeni tako, samo mi trajemo. Puni smo poroka, hirova i grešaka — Mi, ljudi, očevi — neko se ubio, ali jedna jedina sramota nas nikada nije niko nećemo biti žene, nikada ničije senke.«

(Iz zbirke *Raditi zamara*).

Paveze beskraino želi ženu, a istovremeno za žene nalazi samo reči pune prezira. To je shvatljivo kada se uzme u obzir njegovu prirodu koja, kao i sve slabe prirode, svoje greške i nedostatke prebacuju na sve oko sebe, a kao poslednji uzrok svojih promašaja, možda, tek ponekad, pomišlja i na sebe.

Paveze je sam, jer ne može biti ništa drugo osim onoga što jeste i što od sebe inačini. »Ja ne mogu biti drugo ili drugi: »ti drugi ne mogu biti ja.... — ja sam sâm. Nastojim da budem što više sam« (reči Koradove, *Kuća na bregu*, str. 220). Neka nam bude dopušteno da ovaj doprinos upoznavanju lичnosti Cezarea Pavezea završimo stihovima posvećenim Konstansu:

»Neko je umro Pre dugo vremena, neko ko je pokušao ali nije znao.«